

Luděk Staněk /
Jiří Padevět
**POD TÍHOU
HISTORIE**

Vyšehrad

Kniha vychází s podporou

Copyright © Luděk Staněk, Jiří Padevět, 2016
Cover photo © Matěj Slávik, 2016

ISBN 978-80-7429-751-9

PŘEDMLUVA

Roli v tom hrála historie a facebook. Vlastně nic moc jiného. Chtěl bych na tomhle místě přijít s nějakou dramatickou historickou, ale bohužel – bylo to tak banální, jak to jen mohlo být. Když vyšla kniha Průvodce protektorátní Prahou, koupil jsem si ji. Stejně jako tisíce dalších lidí. Z mé strany to byl gesto stejně odhodlané, jako rezignované – zeď nakoupených, nepřečtených knih, které si slibuji přečíst hned, jak na to budu mít čas, a která na mě vyčítavě hledí z psacího stolu i jeho bezprostředního okolí, prostě měla dostat další bytelnou cihlu do základů. A já s tím byl tak nějak smířen. Nechápejte to špatně. Jasně jsem věděl, proč si knihu kupuji. Vždycky jsem byl blázen do historie, od malička mě fascinují dějiny okupace nacisty. A v pozdějším věku mi začalo docházet, jak dramaticky a fatálně tohle období ovlivnilo dějiny mé rodiny, a to jak z otcovy, tak z matčiny strany.

Několik dní ležel Průvodce prostě na stole mezi ostatními tituly a zoufale čekal na trochu mého času a mé pozornosti, která možná nikdy neměla přijít. Pak jsem jednou večer knihu vzal do ruky a odložil ji v pět ráno, jen abych ji po pár hodinách spánku zase vzal do ruky. Nemá smysl tady vršit banální floskule o „osudovém setkání s knihou“. Ale pokud přečtete knihu, která má 760 stran, prakticky na tři zátahy, něco v ní asi bude.

Po pár dnech jsem se s Jiřím Padevětem spřátelil na facebooku. Pár zdvořilostních frází přešlo v žádost o rozhovor, který jsem s ním udělal pro magazín Hospodářských novin. Rozhovor a jeho autorizace přešly do několika dalších rozhovorů.

A sezení u vína. A rozborů nejrůznějších věcí, od historických témat po současnou politiku. Že z těch debat nakonec vznikla kniha, je naprosto logické. Byť to s sebou nese jeden zádrhel. Jiří Padevět má životů jako kočka. Má život knihkupce, život nakladatele, život autora, život badatele, život historika, a spojit je všechny do jednoho vyprávění se vlastně ukázalo jako nejtěžší věc, která vznik téhle knihy provázela. Protože cesta mladého pankáče z Nuslí za knihkupecké pulty a později do manažerských kanceláří a do archivů a na místa v krajině, které za sebou mají temnou historii, je rozhodně stejně fascinující jako neobvyklá. Jiří Padevět navíc na téhle cestě pochopil poměrně dost o lidskosti a její absenci, o naší povaze a o tom, kdy společnost funguje jako společnost lidská a kdy jí být přestává. Doufám, že alespoň část toho, co mi na hovorech s Jiřím Padevětem přišlo zajímavé, se mi podařilo zprostředkovat i čtenářům.

Luděk Staněk

Když po válce není po válce

Tady se dostáváme k práci na tvých dalších knihách – Krvavém finále a Krvavém létě. Je to vlastně pokračování tvé první knihy. Krvavé finále je o samém konci války na území Čech a Moravy, často šílených příbězích pochodů smrti a vraždění na okraji dvou historických epoch. Krvavé léto se pak věnuje odsunu a událostem v létě 1945. Jsou to do jisté míry dost nečekaná pokračování. Z alespoň občas heroických událostí protektorátu jsme najednou v historickém vakuu plném smrti civilistů. Proč jsi vlastně na protektorát navázal, i když bylo jasné, že zdaleka nepůjde o tak populární knihy? To tě to v archivech začalo tak bavit?

Přesně tak. Chytl mě to ve chvíli, kdy jsem zjistil, že některé příběhy pokračují a chci o nich psát dál. Některé konkrétní adresy mají také zajímavý vývoj. Až dopíšu Průvodce stalinistickou Prahou a otevřeš si ho vedle Průvodce protektorátní Prahou třeba na adrese Pražský hrad nebo Staroměstské náměstí, zjistíš, že se vlastně změnilo jenom kulisy a někteří aktéři, ale děje jsou podobné. Ale Krvavé finále mělo ještě jeden moment, mapuje celou dnešní Českou republiku, protože jsem jednoduše nechtěl vypadat jako prago-centrista, jednoduše mimo Prahu probíhalo mnoho zásadních historických dějů, které jsou často skoro nebo úplně zapomenuté. Tam jsou zapomenutá nejen místa, ale i události. Můj původní plán byl po Průvodci protektorátní Prahou udělat hned Průvodce stalinistickou Prahou, ale Krvavé finále, respektive události konce války mě od toho odvedly a vlastně mě přinutily udělat dvě knihy. Znovu to bylo o místech. Studium v archivech mne přivedlo na místa, na která

běžný smrtelník třeba i přijde, ale ničeho si nevšimne. Jsou místa, kudy každý den jezdíš autem, a přitom tam byl masový hrob třeba osmdesáti lidí.

Tohle je na tom zajímavé, protože když jsi dělal Průvodce protektorátní Prahou, tak jsi šel částečně ve vyšlapaných stopách. Málodky, a to nemyslím špatně, jsi něco objevoval, vlastně jsi spíše kompiloval, případně doplňoval...

Trochu tě opravím. Věci, které jsou známé, jsem umisťoval do času a především do prostoru. O tom je Průvodce.

Chtěl jsem říct, že ses nepohyboval na úplně neprobádaném území, na bílé mapě.

Částečně ano, některé odbojové skupiny jsou dodnes v podstatě nepopsané. Třeba organizace, která se jmenovala Kázeň-Odvaha-Svoboda, neboli KOS, a kterou vedl pedikér Šára. Měl ve Smečkách pedikérský salon, což bylo pro konspiraci výhodné. Nicméně ten statečný pán měl strašnou smůlu, protože narazil na Nachtmanna a celá organizace, která měla určitě minimálně stovku členů, byla infiltrována gestapem, aniž by to Šára tušil. Nakonec ho sebrali a popravili. Jeho syn, který taky pomáhal, to přežil. Spousta vlastenců se přidala k odboji a nevědomky dělala pro gestapo. Takové věci tam jsou konečně ukotvené aspoň do místa, byť by si zasloužily pořádnou monografii.

Rozumím. Nicméně já jsem se snažil dostat k tomu, že když jsi pak vyšel v další knize z Prahy, najednou ses začal pohybovat na dost bílé mapě. A také trochu na minovém poli v tom smyslu, že najednou mluvíš o něčem, co není úplně zdokumentované, je to hodně živé (paradoxně daleko živější, než třeba odboj, což je vlastně zvrácené). Události konce války jsou brutální, zároveň ale politicky pořád trochu delikátní. Uvědomoval sis tu změnu?

Vnímal jsem to, máš pravdu. Vnímal jsem to tak, že najednou popisuju děje, které v archivech zaznamenané jsou, i když zdaleka ne v úplnosti, ale v literatuře nejsou prakticky vůbec. Když se budeme bavit jenom o pochodech smrti, což je zhruba čtvrtina Krvavého finále, byť na počet obětí je to zdaleka největší kapitola, tak tady vyšla jedna monografie v šedesátých

letech. Pak vyšly dvě knihy od kolegy Nenutila z Tachova, který se velmi zajímavě podíval na pochody smrti z archeologicko-historického pohledu, dokonce s kolegy jeden hrob otevřeli. Ale komplexně tuto problematiku nezmapoval nikdo. Ono je to dost zvláštní. Pochody a transporty smrti na našem území jsou extrémně krátká historická kapitola, to je v podstatě leden až začátek května čtyřicet pět. Ale tahle kapitola je příšerně krvavá. Ono je to vlastně nepříjemné téma i lidsky. Piš jenom o mrtvých, kteří ještě ke všemu, ve vší úctě k nim, zemřeli úplně zbytečně. Mám tam taky kapitoly o Českém povstání. Dobře, chlapi si vzali flinty a šli na nacisty a nacisti je zajali a postříleli. Tam je alespoň boj a hrdinství. Teď to samozřejmě zlehčuju. U pochodů vlastně žádný příběh není, někdo sebere vězně, zavře je do vlaku a nechá je v tom vlaku pochcípát. Nebo je vezme a tak dlouho s nimi chodí po Šumavě, až všichni umřou. Žádná katarze, nic. Tenhle rituál je prostě určen k tomu, aby ty lidi umřeli, tečka. Jediné, co je tam k řešení a co se mi v řadě případů povedlo, je identita vězňů. Drtivá většina těchto obětí nemá jméno. Existovaly masové hroby, které už jsou nějakým způsobem popsány, často tam byly těsně po válce exhumace, účastnili se jich věhlasní lékaři jako profesor Knobloch, který o tom pak napsal knížku Masové hroby v Čechách. Ale některé hroby nebyly exhumovány dodnes. Pokud vězeň na oděvu neměl vězeňské číslo, tak ho nebylo jak identifikovat. U některých pochodů, respektive exhumací, existují seznamy vězeňských čísel. Podařilo se mi, a nechápu, že už to nenapadlo někoho přede mnou, porovnat ty seznamy s databázemi vězňů koncentračních táborů, které jsou v podstatě volně přístupné na internetu. Několik desítek jsem jich, jak říkají policisté, ztotožnil. Takže díky Krvavému finále se možná někteří lidé dozvěděli, kde je jejich příbuzný pochovaný nebo kde zemřel. Nicméně není to nikdy na sto procent. Vězeň si mohl vzít blůzu někoho mrtvého a zemřít v ní o desítky kilometrů dál. Teď trochu popřu něco, co jsem říkal jen před chvílí. Všude, vlastně i v Krvavém finále, najdeš příběhy hrdinství. Je to takové všední, neokázalé hrdinství, kdy se prostě někdo zachová správně bez nároku na slávu a odměnu. Třeba německý starosta jedné vesnice v jižních Čechách rozmluví esesákům popravu rukojmí.

Zachrání život deseti lidem a samozřejmě pak jde do odsunu. Nikdo mu v životě nepoděkuje. Pak přichází Krvavé léto, jak ho popisují ve stejnojmenné knize. Násilí, nic jiného. Hnus umocněný tím, že pachatelé jsme my.

Vnímalsi ten sestup, když jsi na tom začal dělat nebo když jsi na tom pracoval, nebo ti to došlo až zpětně?

Víceméně jsem věděl, do čeho jdu. U řady příběhů mě ale zarazilo, jak až hnusný to může být, co jsme to za divný zvířata. Nebo ani ne zvířata, zvíře tohle nedělá. Co jsme za lidi. Jak je strašně snadné podlehnout zlu v nás. Je jedno, zda jsou pachatelé Němci, nebo Inuité, nebo Češi. Když byly vhodné podmínky k páchání násilí, lidé tu hranici překračovali bez ohledu na národnost. Evidentně k tomu jsou potřeba vnější podmínky, ale pro spoustu lidí je překvapivě snadné vzít pušku a ne někoho zastřelit na dálku, ale někomu pažbou rozflákat hlavu úplně na kaši. Zarazilo mě, jak málo stačí, aby to lidi začali dělat. Samozřejmě že nikdy to nedělají všichni, nicméně zajímavý faktor je mlčící většina. Což ale není vlastně nic překvapivého, společnost si zvykne těmi vyhláškami a hlášeními o popravách, že násilí je běžná součást života. Když se podíváš na nacismus nebo na raný komunismus v Československu po roce čtyřicet osm, oba režimy se snažily tvářit, že takhle to je normální, že se vlastně nic zvláštního neděje. Směs zastrašování a vytváření zdání normality, a zároveň ten soustavný tlak, vědomí, že může dojít i na tebe, to vede k tomu, že když pak režim povolí, spousta lidí se splaší, vezme flintu a někoho tou flintou praští. Jde to napříč sociálními skupinami a společenskými vrstvami. Samozřejmě ty zlomové chvíle, jako je jaro a léto čtyřicet pět, a to se netýká jenom České republiky, vypudí ze společenského lógru na hladinu všechny devianty, sadisty, zloděje a podobné kreatury, které okamžitě získají pocit, že teď je jejich chvíle, a taky se podle toho chovají.

Nicméně jaké to teda bylo pro tebe? Myslím ten sestup? Píšeš knihu. Přibývá mrtvých, přibývá deprese a marnosti, mrtvolý se vrší... Nechtěl jsi toho nechat?

Nechci používat tu příšernou floskuli, že někdo to udělat

musí. To v žádném případě. Dělal jsem to, teď to bude možná znít hrozně pitomě, kvůli těm mrtvým. Myslím, že když už člověk nemá normální hrob na hřbitově, kde je napsáno, jak se jmenoval, kdy se narodil a kdy umřel, tak má být alespoň někde zmíněný. Prostě paměť lidstva, ne ta osobní, ta historická, má se všemi těmi mrtvými počítat. Přítelkyně mi s nadsázkou říkala: Co když třeba v tom pochodu smrti šli sami vrazi? Odpověděl jsem, že i vrah, který zemře za takhle pohnutých okolností, má nárok na hrobeček. Každý, i ten vrah, i ten sebevrah, má nárok na hrob, aspoň u hřbitovní zdi nebo aspoň za ní. Ale pohřbívat lidi v krajině nebo je nechat v lese, aby těla ožrala zvířata, nebo je pálit na obrovských hromadách na odlehlých místech, to prostě nepatří do našeho kulturního okruhu. Úcta k mrtvým se vytratí a pak se vytratí i úcta k živým. Pak při psaní objevíš místo, jako je nádraží v Bohušovicích u Terezína, které se zapsalo do historie tím, že tam končily židovské transporty, které šly do Terezína. Odtamtud šli Židé pěšky, s kufry polní cestou, doprovázeli je čeští četníci. Někdy ve dvačtyřicátém postavili vlečku a Židé jezdili až do Terezína. Vlečka už dneska nestojí, násep je z části patrný, ale koleje tam nejsou. Na nádraží je pamětní deska připomínající tuhle vlečku a tyhle události, což je skvělé. Ale to, že na nádraží v Bohušovicích skončilo začátkem května čtyřicet pět minimálně šest transportů smrti po několika desítkách vagonů a že po tom nádraží byly na několika místech hromady mrtvol vyšší než nádražní budova, o tom se nikde nemluví. Tam to muselo opravdu vypadat jak v Dantově Pekle. Ve chvíli, kdy Terezín už byl pod správou Červeného kříže a kdy tam začínají zdravotníci zápasit s tyfovou epidemií, o dva kilometry dál jsou hromady mrtvol. Některé tam jsou zřejmě zakopány dodnes. Část z nich byla zřejmě spálena v krematoriu v Terezíně nebo v krematoriu v Litoměřicích a není po nich jediná památka. Když se takhle ponoříš, dojde ti, co jsem říkal před chvílí. Každý má nárok na hrob.

Co ještě ti na místech, jako jsou Bohušovice, dojde?

Že lidi jsou prostě takový, že nemá cenu si o nich dělat iluze. A že jsme takový všichni. Není to tak, že já jsem ten dobrý, co píše knihy, abych vám ukázal, jací vy jste příšerní. Není to tak, že

ty jsi dobrý, protože se mnou vedeš rozhovor. Ne, všichni jsme takový. Jenom je otázka, do jaké historické situace a do jakého maléru se dostaneme. Jsme lidští, pokud máme lidské podmínky. Ale nejsem rozhodně první, kdo na tohle přišel, jen na některých místech to cítíš intenzivněji. Taky si uvědomíš, když se díváš na fotky a na dokumentární filmy, že se máš, že se máme strašně dobře. Ono to trochu působí jako psychoterapie. Sedíš, píšeš, máš půlmetrový štos archivních dokumentů, hrabeš se v tom, hledáš další místa, kde je zakopaných deset lidí, kde je zakopaných sto padesát lidí, a říkáš si: mám co jíst, mám co na sebe, nikdo mě nechce zabít, jsem pod střechem. Na co si stěžujeme?

Změnila tahle zkušenost tvůj život? Udělalo to s tebou něco? Objevil si svého vnitřního devianta nebo něco podobného?

Připadám ti jako deviant?

Já nevím, třeba to dobře skrýváš.

Myslím, že lze zůstat normální, že naopak musíš zůstat normální, protože do těch událostí přece nevstupuješ. Dojem, že historik, nebo někdo, kdo popisuje nějaké události, se do nich musí mentálně úplně ponořit, je podle mne mylný. Jakmile se do nich mentálně ponoříš, tak spíš napíšeš román. Třeba Laskavé bohyně.

Dobře, jinak: nezavalilo tě to, nebo neměl jsi někdy dojem, že tě ti mrtví zavalují? Že tě tíží?

Měl jsem spíš dojem, že to nikdy nedopíšu. Nacházel jsem další a další místa. To je to samé jako s protektorátní Prahou. Otevřeš nějakou archivní složku a vypadne dalších šest událostí, které zase vedou k dalším událostem. A s tou tíhou to je v pořádku, ona historie nás má trochu tížit, abychom nebyli příliš ponořeni v banální současnosti. Ale jsou tam i chvíle... štěstí asi...

Štěstí?

Uspokojení je asi lepší slovo. Popisuji třeba vraždu maďarských Židů v Mikulově, ke které došlo na konci dubna čtyřicet

pět, než přišla Rudá armáda. V Mikulově byl takový maličkatý koncentráček, vlastně oplocená cihelna, kde Židé pracovali i bydleli. Na poměry holokaustu to byl, promiň to slovo, vlastně luxus. Rodiny pohromadě, strážé Rakušani. Asi čtyřicet vězňů. Na konci války se tam objevil někdo, kdo vydal rozkaz k vraždě. Poslali je kopat protitankový příkop... a ti chudáci nevěděli, že si kopou hrob. A v žádné literatuře, ani v maďarské, ani v rakouské, protože pachatelé byli nakonec ti Rakušani, příslušníci Schutzpolizei, nejsou jména obětí. Našel jsem úplnou náhodou seznam obětí masakru, psaný českým policistou po válce. Umíš si asi představit, jak přepis maďarských židovských jmen vypadal. Obrátil jsem se na Centrum holokaustu v Budapešti a pomohli mi většinu z nich identifikovat. Konečně se někteří lidé v Maďarsku a Izraeli dozvěděli, že jejich tetička byla zabita v Mikulově. Tohle je ta radost. I takové zážitky může práce na knize přinášet. Uspokojení.

*Když jsme mluvili o protektorátu, bavili jsme se o tom, co znamená hrdinství, nebo naopak zbabělost. Tady na konci války už to není o hrdinských skutcích nebo o zbabělosti, ale opravdu o...
O násilí...*

*O tom, čeho je člověk schopen, když k tomu má příležitost a prostředky. Překvapilo tě to?
Ne.*

V žádném momentu sis neříkal: „Ježíšmarjá, to přece není možné, aby tohle lidé dělali lidem“?

Nikdy jsem si nedělal o lidstvu dramatické iluze. Někdy mě překvapí vynalézavost sadistů nebo obecně pachatelů násilí. To, že někdo někoho oběsí ve vypjaté době na stromě, mě nepřekvapí. Pak tam jsou ale jiné vynalézavé způsoby, které mě překvapí a které jsou popsány v Krvavém létě. Tady je snad ani popisovat nechci. V tu chvíli zase přemýšlím, čeho jsou lidé schopni a co je k tomu vede. Jak hluboká musí být nenávisť ke stejnému druhu jenom proto, že někdo mluví jiným jazykem, nebo vyznává jinou víru, nebo je jiného politického názoru. Jindy je to zjevně kvůli majetku, popisují i zločiny, které

evidentně mají majetkovou podstatu. To už není žádná národní msta nebo zúčtování s místními Němci. Když se vrátím k transportům, tam byl údiv nad mnohostí míst a obětí, nad tím, kolik se tady stalo takových událostí a jak málo o nich víme. A pak také, jak se historie politicky kroutila i kolem těchto událostí. V západních Čechách jsem našel pomníky, které se evidentně vztahují k pochodům smrti. To nebyly jen pochody vězňů, byly to i pochody ruských válečných zajatců. Jeden pomník je evidentně postavený někdy v padesátých letech a text záměrně navozuje dojem, že tam padli vojáci Rudé armády v boji, nikoliv že tam umřelo třicet chudáků na pochodu smrti. Proč se k historii nestavíme čelem?

V Krvavém finále jsou pochody smrti jen jedna z věcí, kterým se v mapování tohoto historického období věnuješ. Jaké jsou ty další?

Je tam zachycená historie Českého povstání v květnu čtyřicet pět, tedy spíš jeho potlačení, časově tomu předcházejí takzvané protipartyzánské operace. To se týká především Valaška a Olo-moucka, kde nacistická komanda šla údajně po partyzánech, ale většinou to skončilo vypalováním vesnic a vražděním civilistů. Tam je strašně zajímavé, že členové komand nebyli zdaleka jen Němci, ale byli to i Ukrajinci, Rusové a často Slováci. Možná proto se třeba o masakru v Prlově dodnes moc nemluví. A čtvrté téma jsou náhodné incidenty. Městečkem projíždí německá ústupová kolona, vojáci jsou logicky nervózní, protože mají Rudou armádu za zadkem, a z domu vyjde pán podívat se, co se děje. Jenže si neuvědomí, že štípal na dvorku dřevo a drží v ruce sekeru. Vojáci si myslí, že jde po nich, tak ho zastřelí. Absurdní příběhy.

Pochodů smrti bylo na našem území poměrně hodně. Byl to podle tebe centrálně řízený fenomén vlastně sadistického vraždění lidí, nebo něco, co vycházelo z chaosu doby?

Tam je třeba rozlišovat. Já popisuji jen jaro čtyřicet pět, jenže ono to začalo už v zimě čtyřicet čtyři, kdy začala evakuace komplexu koncentračních táborů Auschwitz před postupující Rudou armádou. Když tam Rudá armáda v lednu došla, našla

pouhé tři tisíce vězňů. Ti ostatní byli buďto mrtví, nebo byli pryč. Přesunuti transporty někam dál od fronty. Tyhle transporty jely i přes dnešní Českou republiku. Je také nutné vědět, že zima čtyřicet čtyři, čtyřicet pět byla jedna z nejtěžších zim dvacátého století. Což je pro mnoho událostí té doby podstatný fakt, třeba i pro nacistickou ofenzivu v Ardenách. Existují fotografie z trati okolo České Třebové, po které vězně vezli v otevřených vagonech. Lidi stáli namačkaný v otevřených uhlácích, na každé stanici vyhodili ty, co zmrzli, a jeli dál. Tyhle transporty jsou dobře popsány. Byly to opravdu evakuační transporty, jely do jiného koncentráku v Bavorsku nebo v Rakousku. Pak začíná jaro, Rudá armáda je v Berlíně, Američani v Bavorsku a už moc není kam vězně stěhovat. Začíná trochu panika, co s nimi. Tady začínají transporty a pochody smrti, které mají jediný účel, vězně zabít. Některé z nich sice směřují do Terezína, což je vlastně poslední místo, kam se dali vězni poslat. Tam směřuje část transportů třeba z Flossenbürgu. Ale většina pochodů, třeba právě na Šumavě, na mě dělala dojem, že se dozorcí snažili vězně tak dlouho vodit krajinou, až všichni umřou. Představ si, že jsi velitel malého koncentráku, který má dejme tomu dva tisíce vězňů. Dostaneš rozkaz, aby ses jich zbavil. Byly i případy, že velitel ten pochod smrti prostě rozpustil. Vězni někde spali, ráno se probudili a stráže tam nebyly. I takhle to někdy dopadlo. Ale většina velitelů byla bohužel svědomitá a skutečně bloudili tak dlouho s vězni krajinou, až je ubloudili k smrti. Tam už žádný systém nebyl. Za prvé neměli spojení a nikdo už jim nevydával rozkazy. Prostě pohybovali se krajinou, maximálně se mohli nějakého místního velitele Wehrmachtu zeptat, kde si myslí, že je fronta a kterým směrem mají asi jít. Když si nakreslíš mapu některých pochodů, tak opravdu chodily téměř dokořka. Podivné na tom vlastně je i to, že ve chvíli, kdy potřebuješ každého chlapa s flintou, tak jich dost spotřebuješ na to, aby vodili polomrtvé lidi sem a tam po lese. Na Šumavě to bylo tak, že s pochodem šlo pár příslušníků SS. Šli od vesnice k vesnici a kus cesty je ještě doprovázel místní Volkssturm. Tedy někdo bez jedné nohy, o kterou přišel na frontě, nebo třeba sedmdesátiletý stařec. Dovedli vězně do další vesnice, tam je převzal zase místní Volkssturm a ta předchozí parta se vrátila po silnici

zpátky domů. Většina pochodů vlastně skončila buďto tak, že vězni byli osvobozeni, nebo došli někam, kde už byli Američani nebo Rusové, nebo kde už moc převzali povstalci, nebo taky tak, že prostě většina zemřela a zbytek dozorcí pobili. Popsal jsem hodně detailně pochod, respektive transport, který vyjel z tábora v Johanngeorgstadtu, což je městečko v Krušných horách na hranicích, byla tam pobočka Flossenbürgu pro asi devět set vězňů. Vyjeli vlakem a dojeli do Nové Role u Karlových Varů, to už jich pár zavraždili cestou. Vlak nemohl pokračovat, protože spojenci rozbombardovali karlovarské nádraží tak důkladně, že nebylo funkční ještě chvíli po válce. Vězni šli pěšky na Andělskou Horu, do toho strmého kopce z Varů nahoru. Potom se motali krajinou mezi Valčí, Blatnem a Žihlí. Umírali, tu dvacet, tu deset, tu pět, sem tam někoho zastřelili, sem tam někdo umřel sám od sebe. Nakonec je velitel na nádraží v Blatnu na druhý pokus vnutil do jiného transportu smrti, se kterým dojeli do Litoměřic, kde je stráž opustily, protože už bylo pátého května. Zbytek vězňů sám došel do Terezína. Ze skoro devíti set jich do Terezína došlo asi třicet, všichni ostatní zemřeli někde cestou. Takhle nějak pochody smrti fungovaly. Jeden je hodně netypický, takzvaný Roztocký transport. Vlak, který vyjel z Lovosic a byli v něm vězni z několika koncentráků, včetně litoměřického. Když vlak dojel do Roztok u Prahy, podařilo se, ač to bylo ještě před pátým květnem, místním četníkům, místnímu Červenému kříži a vůbec obyvatelům vězně nakrmit, a navíc velké množství Čechů z transportu dostat. Velitel transportu byl zřejmě soustavně opilý, takže s ním šlo trochu jednat. Vlak druhý den odjel ku Praze, gestapo to vyšetřovalo, nicméně gestapáci se báli nápisu Karanténa, protože tyfus byl tehdy všude. V Holešovicích na nádraží se zase podařilo vlak zdržet a dostat z něj spoustu Čechů a Jihoslovanů a umístit je v pražských nemocnicích. Dál pokračoval na jih do Olbramovic, kde stál asi tři dny a kde místní jednotka Waffen-SS z benešovského výcvikového prostoru asi čtyřicet lidí postřílela. Nakonec transport odjel ke Kaplici, k Velešínu, kde konečně vlak osvobodili povstalci. Takže většina vězňů přežila. A je to jeden z nejlépe zdokumentovaných transportů. V Roztokách ho dokonce místní amatérský kameraman natočil. Ten film je

technicky velmi nekvalitní, ale dává představu o tom, kolik lidí asi bylo ve vlaku.

Kolik lidí prošlo pochody smrti?

To jsou desetitisíce. A tisíce mrtvých. Největší masový hrob ve střední Evropě je v Tachově, na židovském hřbitově, tam bylo pochováno nebo spáleno asi 500 až 600 obětí z jednoho jediného transportu.

To je strašná představa, hrob a v něm šest set lidí...

Část ostatků spálili. Nevím, zda je to náhoda, nebo záměr, ale pálit oběti na židovských hřbitovech bylo v tomto období oblíbené. Několikrát jsem na to narazil.

Proč se to dělalo?

Nevím. Rozkaz, který by to nařizoval, jsem nikdy neviděl, ale nedá se vyloučit, že existuje. Buďto je to náhoda, což mi nepřipadá, nebo to bylo prostě praktické, protože šlo o místa, kam nikdo nechodil a byla stranou aglomerace, nebo to bylo další ponížení obětí. Nebo kombinace toho všeho.

Mě na tom děsí primárně to, že se bavíme o věcech, které jsou skutečně nedávná historie.

Ano. A ještě ke všemu jsou lidé pořád stejní. Slupka lidskosti je poměrně tenká, stačí vytvořit nelidské podmínky a začneme se nelidsky chovat.

Co se tedy musí stát, aby ta slupka z lidí spadla?

Je potřeba, aby se nějakým způsobem změnily, posunuly nebo zmizely zákonné normy. Což se děje většinou ve chvílích, kdy jeden režim odchází a druhý přichází. A je celkem jedno, jestli odchází totalitní a přichází demokratický nebo kvazidemokratický, nebo jestli se to střídá opačně. Najednou je tady chvíle, která je většinou z pohledu historie velice krátká. Třeba týden, měsíc, čtvrt roku. Ale ta chvíle je nabitá událostmi právě proto, že lid obecný ví, že není svázán zákonem. Na druhou stranu nešlo jen o absenci zákonitosti, ale i o posunutí jejích hranic – proč se povedl nacistům holokaust tak, jak se jim

bohužel povedl? Protože si k jeho páchání vytvořili zákonné normy. Norimberské zákony jasně řekly, že je možné skupinu lidí ostrakizovat, nebo rovnou zabít. Ale nebylo to zdaleka jen Německo. Slovenský zákon tohoto druhu, Židovský kodex, vlastně slovenská obdoba Norimberských zákonů, byl přísnější než německý vzor. Klíčové také bylo, že vše se dělo postupně. Šlo o postupné okusování svobod, práv. Nejdříve ti přišel papír, že máš někam přijít a odevzdat tam jízdni kolo a lyže, protože jako Žid je nepotřebuješ. Tohle se samozřejmě týká Židů v Německu a v západní Evropě. V Polsku, Pobaltí a na Ukrajině nebylo žádných zákonů potřeba, tam se vraždilo rovnou, většinou za vydatného příspěví místní lůzy.

Klasický model pomalu vařené žáby...

Přesně tak. Pak ti přišlo předvolání, že si máš nechat odvézt z bytu piano a vrátit housle, protože jako Žid hudební nástroje nepotřebuješ, no a pak ti přišlo předvolání k transportu. Nesnáším tu větu: „Proč se Židé nebránili?“ Vždyť oni nevěděli, kam jdou, oni nevěděli, co je čeká. Nikdo nevěděl, že smrt. Ve chvíli, kdy to je zákonem umožněné nebo kdy zákon nepostihuje nic, protože není, kdo by ho vymáhal, se najde řada lidí, kteří propadnou zlu. Další ho zase tak dlouho ignorují, až jim přijde normální a přidají se. Najde se řada lidí, kteří jsou ochotni se na zlu podílet. Třeba jako dozorcí v koncentračních táborech. Nebo jako někteří Revoluční gardisté v létě čtyřicet pět v Čechách. Druhý aspekt, který souvisí s omezením zákonnosti, je dostatek zbraní. Což konec války nebo změna režimu také často přináší. V létě čtyřicet pět se nejen po Čechách válela výzbroj po milionech vojáků. Zbraně se zahazovaly do příkopů, někde se organizovaně svážely do kasáren, někde prostě ne. Když se bavíš s lidmi, kterým tenkrát bylo pět až dvanáct let, všichni potvrdí, že měli doma minimálně funkční panzerfaust. Nástroje násilí jsou volně přístupné, nikdo je neregistruje. Zbrojní průkaz sice existuje, ale kdo ti ho zkontroluje, když ti přes prsa visí dva samopaly? Pak je tady poslední věc, která je taky moc důležitá. Neplatí to v případě nacistického Německa, ale platí v případě Československa těsně po válce. Stát nevykonával to, čemu se říká monopol na násilí. Nejsem příznivec monopolu

státu na nic, kromě násilí. Stát má mít monopol na násilí. Policie, armáda, toť vše. Ale pokud se krajinou poflakují party ozbrojenců, které nejsou nikomu odpovědné, a stát s tím nic nedělá, nebo to ještě podporuje, těžko se v něm žije.

Pokusme se to zobecnit. Lidé páchají násilí, když mají jistotu, že to není trestné. Naštěstí lidský druh není tak úplně mizerný, protože ani v dobách vymknutých z kloubů nepáchá násilí většina. Vždycky to je především lůza a devianti, které to prostě baví. Pak ještě lidé, kteří ho páchají ze zistných důvodů. Někoho zavraždí, nebo alespoň udají, protože chtějí jeho chalupu, jeho zámek, jeho motocykl. Nebo protože nad nimi před deseti lety v hospodě vyhrál v kartách. Většina, bohužel, a to je dobře vidět na fotkách z poprav, násilí přihlíží. Otázka je, jestli ta většina je horší než přímí vykonavatelé. Neumím na to odpovědět, ale dav přihlížející lynči na mě působí hrůzně.

Na popravu se koukalo vždycky...

Ale tihle přihlížející se objevují ve chvílích, kdy to je lynč, kdy tryská nenávisť i mezi dlažebními kostkami. Existují fotky, na kterých civilisté věší nějaké kluky na stromy. Na věšení potřebuješ pár chlapů, ale na té fotce přihlíží několik desítek lidí, včetně dětí, který nikdo neodežene. Nebo fotografie ze zabíjení Židů na Ukrajině. Kde dva, tři vojáci střelí a dalších třicet jich na to kouká. Co je tohle to za lidi? Dobře, nemusím proti tomu protestovat, na to nemám třeba sílu, ale můžu aspoň odejít, nemusím na to čumět, ne?

Fascinace násilím?

Fascinace násilím a smrtí? Pochopím ještě, že je někdo schopný vzít flintu a zabíjet. Ale nepochopím ty diváky. Spíš pochopím vězně z koncentračních táborů, kteří se pomstili a utloukli dozorce. Pochopím někoho, kdo se dozví, že jeho bratr zahynul při Pražském povstání, a jde a zabije prvního Němce. Oko za oko je lidsky pochopitelné, i když se mi to nemusí líbit a sám se tak chovat nemusím. Pochopím to spíš než tu babičku, která vezme vnučku za ruku a odvede ji na náměstí se podívat, jak někoho lynčují a věší. Tomu vůbec nerozumím.

Vím, že Academia vydává knihy psychologa Philipa Zimbarda, známého koordinátora tzv. stanfordského vězeňského experimentu, který víceméně dokázal, že lidé jsou náhodného zla schopni daleko častěji a snáz, než si myslíme. Vím, že jsi ty knihy četl, se Zimbardem ses i setkal. Dala ti tahle četba nějaký klíč k pochopení?

Nemám problém si říct: ano, takoví prostě jsme. Když tu příležitost máme, tak ji někteří z nás využijí, někteří z nás se dívají, jak ji využívají ostatní, a zase jenom malé procento z nás jde buďto aspoň domů, anebo řekne: chlapi, co tady děláte za svinstvo. Zase se vracím k odboji. Procento lidí ochotných jít s kůží na trh je podle mého názoru pořád stejné. Někteří se chovají jako svině, těch je vlastně málo, někteří se chovají jako hrdinové, těch je bohužel taky málo, a ten zbytek se prostě dívá. Takhle funguje společnost vždy, i za normálních podmínek. Většina lidí chce žít, prostě se bude koukat, jak někoho věší. To koukání nic nestojí.

Lišilo se nějak poválečné násilí v Praze a mimo Prahu?

Praha je specifická tím, že tady došlo během povstání k největším masakrům ze strany ustupujících nacistických jednotek. Především jednotky Waffen-SS tu řádily opravdu zběsile. Některé z nich dokonce nerespektovaly kapitulaci 8. května, třeba na Zlíchově se bojovalo ještě devátého. Všichni v Praze věděli, že při bojích na Pankráci došlo k několika masakrům civilistů. V novinách byly fotky. Tohle samozřejmě vede k radikalizaci. Nemyslím si ale, že poválečné násilí na Němcích v Praze provozovali lidé, kteří bojovali na barikádách. Mám třeba svědectví staré dámy, která žila v Praze a bylo jí čtrnáct. Na vlastní oči viděla v Rytířské ulici Němce visícího na kandelábru za nohy a upáleného. Tvrdila, že u něj byl nápis, že to je jeden z pachatelů masakru na Pankráci. Těžko říct, jestli byl, a nikdy se to asi nedozvíme, ale vzhledem k dislokaci jednotek je to hodně nepravděpodobné. Nicméně to ilustruje, jak lidé tehdy uvažovali. Potřebovali oběť, která by nesla vinu. Ani tenkrát se nikomu, tedy zase kromě těch deviantů, nechtělo vraždit úplně bez důvodu. Tak se důvod našel. Tady to bylo sice oko za oko, ale bohužel asi ne těm pravým. Lidsky je to naprosto pochopitelná reakce, ale ten způsob provedení a neorganizovanost,

tedy zase absence zákonnosti, je děsivá. Ovšem vytrhnout tyhle události z kontextu doby a dávat jim různé politické podtóny je úplně špatně.

Máš představu o rozsahu lynčování Němců těsně po válce v Praze?

Takové ty nejběžnější věci, to věšení na lucerně a zapalování, to jsou zřejmě maximálně desítky lidí. Konkrétně doložitelných v různých pamětech a na fotkách to bude do deseti obětí. Nicméně někteří pamětníci tvrdí, že třeba na Václavském náměstí to byl masový jev, ale jsou to jenom vzpomínky, nejsou k tomu žádné faktické důkazy. Příšerná situace zřejmě byla na Strahovském stadionu, který byl největším pražským internačním táborem, kde byli zpočátku jak civilisté, tak váleční zajatci. Tábor střežily Revoluční gardy a lokální ozbrojenci. Zřejmě se tam děly hrozné věci, byť k tomu není moc konkrétních důkazů, kromě seznamu zemřelých, který je plný malých dětí a starců. Pak existují vzpomínky, ve kterých Revoluční gardisté, kteří sami asi nebyli k internovaným úplně vstřícní, museli stadion v noci bránit střelbou před nájezdy vojáků Rudé armády, kteří tam chodili znásilňovat ženy, kdykoliv potřebovali.

Téhle tábor zmizel kdy?

Fungoval do září čtyřicet pět. Další velký internační tábor byl v Motole, ten byl vojenský. Za války tam bylo cvičiště Wehrmachtu a těsně po válce tam byl tábor, kterým prošlo několik tisíc lidí. Pak jsou tu jednotlivé události. Je tady vražda na Bořislavce, ze které existuje filmový záznam. Šlo o masakr internovaných Němců, které vedli na práci, pobito tam bylo asi čtyřicet civilistů. Zprávy o téhle události se dost různí. Podle některých zdrojů vraždili Češi, ale našel jsem i dokument, kde se tvrdí, že pokyn k masakru dal důstojník Rudé armády. Po těch postřílených pak ještě přejezdě nákladák. Ten nákladák patří Rudé armádě a řídí ho voják Rudé armády. Zajímavé je, že jeden z mnoha pražských táborů na Letenské pláni zřídila Rudá armáda, respektive jednotky sovětské vojenské rozvědky Smerš. To byl tábor, který spadal pod sovětskou jurisdikci a který patřil do soustavy sovětských táborů, tedy do souostroví Gulag. Na Letné byl až do roku padesát tři, padesát čtyři.

Až takhle dlouho?

Ano. To je zřejmě ten tábor, kterým prošla většina lidí, pro které si po válce 10. května přijel džíp s lidmi z NKVD a prostě je sebral.

Nicméně v Praze se situace celkem rychle normalizovala, ne?

Praha začíná fungovat jako bezpečné hlavní město tak od druhé poloviny května. Ale stát pořád ještě nedosáhne na periferii a v pohraničí jsou do července, do srpna na nádražích němečtí železničáři, protože českých není dost.

Kde se ale podle tebe atmosféra změnila směrem k celospolečenské nenávisti k Němcům, k touze po odsunu a tak dále? Většina lidí ví, jak to probíhalo na politické úrovni, ale jak to bylo v běžném životě?

Už pár dnů po konci války začíná odsun. Začíná další etapa dvacátého století, ve které lidé, kteří nechťeli nikam, někam jedou. Tohle nakládání lidí do vagónů a na žebříňáky a jejich odvážení tam a zřídkka zase zpátky by mohlo být klidně symbolem Evropy v první polovině dvacátého století. Ta druhá fáze odsunu od září už je výrazně klidnější, organizovanější. Také proto, že funguje zákonnost.

Ale pak jsou místa, kde mimo Prahu dochází k ohromným masakrům Němců...

To jsou především Postoloprty a Přerov, respektive Švédské šance u Přerova.

Mají tyhle události nějakého společného jmenovatele?

Ano, bohužel. Armádní jednotky.

Proto jsou ty masakry tak velké a tak efektivní?

Ano. Podle mého názoru navíc ten velitel, nebo velitelé, nejednají na základě náhlého pomnutí smyslu, ale na základě rozkazu, byť by byl třeba ústní. Ve vojenském archivu existují rozkazy o odsunu už z léta čtyřicet pět, tedy z té fáze, o které mluvíme jako o divoké. Ty rozkazy jsou velmi efektivní – vytyčte trasy, spolupracujte s místním ruským velitelem

a všechny Němce dostaňte za hranice. Jasně písemné vojenské rozkazy. Samozřejmě rozkazy přímo k masakrům nenajdeš.

Nutno říct, že většina těch velkých masakrů, vlastně asi i většina těch menších, byla poměrně pečlivě vyšetřována. Už v létě čtyřicet pět došlo k zatčení a odsouzení některých pachatelů. Po osmačtyřicátém je většinou pustili a využili v řadách Státní bezpečnosti. Třeba pachatel masakru u Přerova Pazúr si něco odseděl, byl propuštěn na amnestii a stal se vysokým funkcionářem Svazu protifašistických bojovníků. Přitom jako příslušník Slovenské armády bojoval na východní frontě proti Rusům. Pachatelé často tvrdili, že u toho nebyli, nebo že nestříleli, ale vyšetřovalo se to. Takže úplné bezvládní tady nebylo. Na jednu stranu tedy stát prostřednictvím některých vojenských jednotek to násilí páchal a na druhé straně to násilí vyšetřoval. K masakru v Postoloprtech je mnoho výslechových protokolů, jednak hned z toho období po, a poté z vyšetřování v šedesátých letech, kdy se případ znovu otevřel.

Proč podle tebe proti těmhle masakrům nikdo nezasáhl?

Kdo by tam zasahoval? Zabíjíme Němce, to je přece v tu chvíli naprosto v pořádku. Přemyslu Pitteru se po Čechách tenkrát moc netoulo.

Jasně. Mně přijde fascinující na postoloprtském masakru, ale i na Švédských šancích, ta efektivita zabíjení, že to jsou masakry, které velice připomínají provedením ty německé.

Ano, nacistické na Ukrajině, komunistické v Katyni. Ono se to jinak dělat asi nedá. Máš prostě úkol, rozkaz tady zabít sedm set lidí, tak to uděláš co nejefektivněji a co nejrychleji.

Proč to byly zrovna Postoloprty?

Byla tam vysoká koncentrace místních Němců a nechali tam napochodovat Němce ze Žatce a z Chomutova. Byla tam opuštěná kasárna a skoro žádní čeští civilisté. Šlo o oblast, která za okupace připadla říši, to možná taky hrálo roli. Bereme si zpátky to, co nám bylo před šesti lety sebráno, bereme si to zpátky důkladně. A aby se to už nemohlo nikdy opakovat, tak vás všechny zabijeme.

Mě spíše zajímalo, zda tam nedošlo k nějaké historické křivdě, něčemu, co mohlo celou věc eskalovat. Nebo zda to bylo prostě chladnokrevné zabíjení bez důvodu.

Postoloprty procházely nejméně dva pochody smrti, na židovském hřbitově, dnes prakticky neexistujícím, byl hromadný hrob. Jeho objevení mohlo být tou jiskrou, ale spíš si myslím, že tou jiskrou byl rozkaz shora.

Stejně je to ve Švédských šancích u Přerova, kde zastaví vlak, ve kterém jedou karpatští Němci, vracející se odněkud z Německa domů na Slovensko. Jsou z několika vesnic, všichni se spolu navzájem znají a vracejí se domů. Stojí v Přerově na nádraží a na vedlejší koleji zastaví vojenský transport, který veze vojáky ze slavnostní přehlídky v Praze zpátky do posádky v Bratislavě. Nějak se to seběhne a vojáci najednou ty Němce, během války občany Slovenského státu, z toho vlaku vyvedou, rozeberou si jejich věci, odvedou je pár kilometrů za Přerov a tam je za noc postřílejí: 267 lidí, včetně malých dětí. Ještě si tedy ve vedlejší vesnici od starosty vyžádají chlapy s lopatami, aby šli kopat hroby. Jenom nevím, kde velitel Pazúr, který má ten masakr především na svědomí, najednou sebral jmenný seznam lidí z toho vedlejšího vlaku. Když jsem nad tím přemýšlel, napadlo mě, že pokud by ten masakr, nebo masakr jiných Němců v Přerově, spáchali místní, bylo by to zase vzhledem k tomu, co obyvatelé Přerova zažili na konci války, vlastně pochopitelné. Ale z těch vojáků nikdo z Přerova nebyl.

V případě Postoloprty to ale taková náhoda nebyla, ne?

Tam navezli do kasáren Němce ze Žatce, z Postoloprty, z okolních vesnic. První masakr byla zřejmě poprava pěti kluků, údajně z Hitlerjugend, kteří se pokusili o útěk. Tedy podle výpovědi stráží. Tak je postříleli. Pak začalo systematické vraždění, které trvalo několik dnů. Sedm set lidí nezabiješ za odpoledne. Jely v tom armádní jednotky a příslušníci Obranného zpravodajství. Někdo k tomu vraždění vydával rozkazy. Při vyšetřování to pak asi pět lidí hází jeden na druhého. Jede v tom také místní národní výbor. Tam se vraždilo na různých místech, to není poprava na jednom místě. Těch sedm set mrtvých leželo

v různých hrobech, bylo jich tam nejméně pět. Dva hodně velké hroby po stovkách obětí a několik menších. Vraždilo se dokonce i na zahradě domu, kde sídlilo armádní velitelství, přímo uprostřed města. Pak máme třeba Lanškroun, kde bylo okolo padesáti mrtvých. Lidé byli týráni na náměstí tak zvaným partyzánským soudem. Tam se objevila poměrně široká škála týrání od fackování až po topení v požární nádrži, existují fotografie. V Králíkách došlo v menším měřítku k něčemu podobnému. V téhle oblasti to mohla být také pomsta za rok 1938, kdy musela Armáda republiky Československé potupně vyklidit pohraniční pevnosti a kdy na vojáky asi řada místních dělala dlouhý nos. Čímž neříkám, že ty masakry jsou v pořádku.

Tý jsi, jestli se nepletu, vlastně byl jedním z prvních lidí, který to krvavé léto čtyřicet pět nějakým způsobem systematicky zpracovával...

Naprosto stěžejní dílo k tomuto tématu je zpracované docentem Tomášem Staňkem z Opavské univerzity a Adrianem von Arburg neboli Adrianem Portmannem. Ti tohle období zpracovali na základě hlubokého archivního výzkumu velmi detailně. Bez nich bych měl já a další badatelé práci daleko obtížnější. Našel jsem ale i události, které oni neuvádějí. Spíš jsem možná první člověk, který ty události podává čtenáři populárnější formou průvodce. Moc si přeji, aby se tyhle informace dostaly k lidem. Zbavené politického nánosu. Jak je to dlouho, co proběhly volby, ve kterých tehdejší předseda ODS Václav Klaus strašil sudetoněmeckou kartou? Je několik desítek let po válce a rozhodně existují reálnější hrozby než demokratická země, která se jmenuje Německo.

Právě tvoje pozdější knihy, jako je Krvavé finále a Krvavé léto, připomínají práce Timothyho Snydera. Ani ne tak formou, jako spíše sestupem z popisu historie jako sledu politických událostí přímo do konkrétních lidských tragédií, které byly politickými událostmi vyvolány. Je to takový sled neštěstí jednotlivců.

Nemám odvahu se nechat srovnávat s panem profesorem...

Srovnání je to samozřejmě povrchní, ale jde mi o to, zda myslíš, že jde o nějaký trend, který tu v historické literatuře momentálně je...

Zájem o konkrétní osudy tu byl vždy, jen byl asi konečně čtivě naplněn. Vždycky nás zajímaly temné stránky našeho bytí, naší duše. Teď budu mluvit o České republice, respektive o Československu. Měli jsme tady poměrně dlouhou dobu něco, co temné stránky duše vylučovalo. Komunismus je přece radostné učení a všichni se v něm máme dobře, byť všichni stejně dobře. Tak dobře, jak si přeje strana, abychom se dobře měli. Takže se nemluvalo o tom špatném. Pokud tady byla nějaká s prominutím mrtvola, vždy byla hrdinská. Nikdy smrt nebyla zbytečná, marná, vždy byla na oltář svobody, pokroku, celosvětového míru. I z těch chudáků plouzících se krajinou v pochodu smrti udělala komunistická propaganda politické vězně. Tím, co říkám, nezlehčuji hrdinství konkrétních levicových odbojářů.

Že smrti byly pomníky...

Přesně, pomníky byly potřeba. Smrt byla často propagandisticky zneužitá. Z lidských příběhů se staly pomníky, kusy šutru. Zpět k panu profesorovi. To, co píše Snyder, je naprosto úžasné a potřebné. Jenom se divím, že to nikoho nenapadlo dřív. Popsat, co se dělo v bývalé Haliči, na Ukrajině, v Bělorusku, východním Polsku či pobaltských státech od roku dejme tomu třicet tři do roku čtyřicet pět. To není příběh Stalina a Hitlera, to je příběh jednoho nešťastného území a milionů nešťastných lidí. Oni spadli do neštěstí jenom proto, že žili zrovna tam. To, že ty dva obludné režimy, komunistický a nacistický, k nim přistupovaly různě, ale oba je chtěly zabít, je smutný fakt. Fascinuje mě, že dnes se dočteš i v českých recenzích, že Snyder je pravicový historik. Zřejmě historik, který kritizuje sovětské Rusko, je pravicový. To znamená, že zřejmě máme chodit třeba k levicovému zubaři a popelnici nám vynese pravicový popelář. Zase se snaží někdo, tentokrát sami někteří historici, taht do historie politikaření.

Snyder není zatížen žádnou ideologií. Prostě klasický, a teď to myslím v dobrém slova smyslu, katedrový učenec, který opravdu ví, o čem píše, a má hluboce nastudované prameny. Netypický je tím, že se naučil většinu jazyků používaných

na územích, o kterých píše. Pro řadu západních historiků jsou polské, ukrajinské, ruské nebo i české prameny těžko dostupné nejen geograficky, ale i jazykově. Snyder většinu těch jazyků zvládá alespoň na té úrovni, aby si přečetl v archivu dokument a aby mu porozuměl. To je jeho obrovská výhoda. Jeho práci velice ctím, ale zpupně s ním nesouhlasím v jedné drobnosti. Ano, to území, které popisuje, jsou samozřejmě krvavé země. Zahynulo tam mnoho milionů lidí, většina z nich velmi krutou smrtí, ať už to byl hladomor, nebo hromadné popravky. Nicméně si myslím, že krvavé země nejsou jenom tam. Co když to je stěhovavý fenomén, který se objevuje na různých místech Evropy v různých chvílích? Co když právě jaro a léto 1945 v areálu dnešní české republiky generovalo krvavé země? To, co se tam dělo na konci války, zase se vracím k pochodům a transportům smrti, a to, co se tam dělo těsně po válce, při divokém odsunu, to jsou krvavé země. Samozřejmě v menším geografickém rozsahu i s menším počtem obětí.

Můžeme se bavit o tom, jestli to je vždycky spíš smůla toho regionu, nebo geopolitika. Východní Polsko a západní Ukrajina byly na historickém švu tří říší: Německa, ať už bylo císařské, nebo hitlerovské, Ruska, ať už bylo carské, nebo Stalinovo, a Rakouska, které z regionu definitivně odešlo po roce 1918. Tam vždy docházelo k podobným věcem, ale ne v tak masovém měřítku. Ve dvacátém století dochází k prudké eskalaci masového zabíjení a zase se to primárně týká téhle oblasti. Důležité také je, že říším se vždy lépe vraždí na periferii než v centru. Ano, v Německu byly koncentráky, ale ne vyhlazovací.

Dachau a Mauthausen byly přece klasické koncentrační tábory...

Primárně to ale byly tábory pracovní, nikoliv vyhlazovací. Ty vyhlazovací, kde se vraždili Židé, se pěkně odsunuly na periferii, kde to německé veřejnosti nebylo na očích.

Ted' se bavíme o těch táborech na východě – Auschwitz nebo Treblinka.

Poláci dokonce vydali zákon, že se nesmí říkat polské koncentrační tábory, to spojení je dráždilo vždycky. Nikdo se jim nemůže divit. Když mluvím o Auschwitz, tak zásadně

používám německý název, protože polské město Osvětim vůbec za nic nemůže. Byl tam jen velký železniční uzel, což je jeden z důvodů, proč tam obrovský komplex koncentračních táborů vznikl.

Myslíš si, že se to může objevit i jinde...

Jsem o tom přesvědčen.

Co podle tebe předurčuje nějakou oblast k tomu, aby se stala krvavou zemí? Mluvili jsme o geopolitickém předpokladu, hranice tří říší, ale jaké jsou další faktory?

Vždycky se lépe vraždí v bažinách, nebo v lese, než ve velkoměstě. Pokud tedy chceš vraždit masově. Vždycky se o to bude zajímat méně lidí, když oběti odvedeš do lesa a tam je postřílíš, než když je postřílíš na Václavském náměstí. Vždycky se vraždí spíše na periferii než v centru. A vždycky se lépe vraždí v místě, kde je oběť v menšině. Objevil jsem ve Snyderovi zajímavou věc, kterou jsem nevěděl. Nejpronásledovanější menšinou na konci třicátých let v Evropě byli...

Židé předpokládám...

Všichni by řekli Židé v Německu. Ne, Poláci v Sovětském svazu. Daleko víc mrtvých, daleko horší procesy, zatýkačí akce. Ale zpět k otázce – já tvrdím, že podmínky, které se objevily tam, myšleno na Ukrajině a v Polsku, se od té doby několikrát v Evropě opakovaly, byť v menším měřítku nebo kratším časovém úseku. Naposledy během války v bývalé Jugoslávii.

Snyder je ale klasickým případem historika, který byl zatažen do politické debaty. Sám jsi narážel na to, že je mnohými považován za praviceového, což je samo o sobě u historika bizarní. Ale takovouhle nálepku si nevysloužíš sám od sebe.

Snyderovi je některými recenzenty vytýkáno, že je pravicový historik. Asi jsou ti recenzenti levicovní. Pardon, pokus o vtip. Jeden z důvodů asi je, že on dělá to, co řada lidí těžce nese. Přímo srovnává nacismus a stalinismus. Dělá to naprosto natvrdo, prostě čísla proti číslům, data proti datům, historické období proti historickému období. Bez politických konotací.

Jenže pro řadu lidí je to zřejmě politicky citlivé a budou se schopni do konce svých dnů přít, zda byl nacismus nebo komunismus horší. Zlo je jen jedno.

Proč je politicky citlivé popisování něčeho, co už se stalo?

Protože Rusko není dodneška sebevědomá země, která by svoje staré zločiny přiznala a unesla. Němci se s nacismem dávno vyrovnali, nebo se o to alespoň snaží a velmi do toho investují, nejen finančně. Ukaž mi v Rusku něco podobného. Bylo tam jediné muzeum Gulagu, které nechal Putin zavřít. Přes padesát procent dotázaného obyvatelstva se domnívá, že Stalin byl naprosto v pořádku. Kdyby dneska někdo v Německu udělal anketu, nejsem si jistý, jestli by padesát procent Němců odpovědělo, že Hitler byl v pořádku.

To nejspíš ne.

To nálepkování historiků je trapné. To budu také asi pravicový historik, když napíšu, že vojáci Rudé armády někoho někde znásilnili? Dělá to ze mě pravicového historika?

V očích některých možná ano.

Řeknu, že tady se stalo tohle, je to podložené archivem nebo svědectvími.

Jasně, ale většinou debata o historii není takhle napřímo. Lidé spíš říkají: „No, ale vy říkáte tohle, neměl byste ale zapomenout, že to vycházelo z toho, a důvodem, proč se to stalo, bylo tamto...“

Teď jsi možná narazil na to hlavní, o co vlastně v historickém bádání jde. Všechny události mají nějakou příčinu a nějaký důsledek. Nicméně bychom pak museli při popisu každé historické události jít až k té chvíli, kdy nějaká chytrá žena v jeskyni poprvé rozdělala oheň. Měli bychom popisovat konkrétní historické události, dokonce mikrohistorické události. Pokud Snyder srovnává počty mrtvých ve stalinistickém Rusku a v Hitlerově Německu, tak je to podle mě správně, protože oba ty režimy byly zločinné a byly po část své existence spojenci. To, že ve finále jeden stál proti druhému, může celý jejich obraz posunout, ale ne zcela změnit. Sovětský svaz ještě

týden před nacistickým útokem dodává Němcům obilí, když před tím na Ukrajině organizoval hladomor... Není to zvláštní země? Tady zase můžeme zkusit historický kdybysmus. Rusové napadli Finsko, protože prostě chtěli kus území, jak to oni na svých periferiích občas dělají. Británie velmi vážně uvažovala o tom, že se vydá Finům na pomoc. Kdyby to udělala, druhá světová válka mohla vypadat úplně jinak.

Jaká byla nejbizarnější reakce na tvé knížky, kterou jsi zatím zažil? Teď mě zajímají ty úplně okrajové bizarní reakce, ať už kladné, nebo záporné. Jestli to v lidech opravdu vzbuzuje nějakou výraznější emoci.

Nejčastější reakce je: Tady můj dědeček padnul během Pražského povstání a vy ho tam nemáte. Na což já odpovídám: Děkuji za informaci, dávám si to do databáze, ale prostě v té knížce nemůže být všechno. Měl jsem jednu reakci na Krvavé finále. Čtenář mi napsal, týkalo se to protipartyzánských operací na Valašsku, že jeho dědeček tedy rozhodně ty partyzány neudal. Ale v tom dopise kromě toho tvrzení nebyl žádný důkaz. Odpověděl jsem mu, že mi to je líto, ale mám dokumenty z archivu, ve kterých se to opakuje ve výpovědích řady lidí. Reakcí na Krvavé léto asi bude požehnaně...

Ano, to se dá čekat, tam se skutečně dostáváš do neuralgického bodu moderní historie.

Myslím, že neuralgičtější než odsun budou ty zločiny Rudé armády. O událostech divokého odsunu už se jakž takž mluví. Ale zločiny Rudé armády vlastně nikdo pořádně nepopsal. Ovšem ty zločiny nevyvracejí, že Rudá armáda osvobodila velkou část Československa. Byť osvobození je samozřejmě termín politický, ne vojenský, vojáci dobývají. Slovensko bylo ještě v létě 1944 spojencem Německa, tak nevím, zda se tam všichni cítili úplně osvobození. Němci v pohraničí, odtrženém v roce 1938, to také asi nebrali moc jako osvobození. Když jsem viděl ty strašně dlouhé seznamy v archivech, a teď nemluví o násilné trestné činnosti, teď mluví o krádežích, vlastně od legendárních hodinek a bicyklů až po auta, piana, peřiny,

cokoliv, tak mi došlo, že většina obyvatel byla s tímhle loupežením konfrontována, že to nebyly jednotlivé excesy.

Jak tohle probíhalo?

Různě. Třeba prostě přijelo auto do vesnice a posádka oznámila starostovi, že musí naložit tři prasata. Nakonec z toho byla přestřelka s českými četníky, protože místní si to nechťeli nechat líbit. Jsou tady konflikty mezi spojeneckými armádami. Teď nemyslím Američany a Rusy, ale třeba to, že poměrně velký kus Rumburska osvobodily polské jednotky ve svazku Rudé armády. Tam docházelo k tak častým potyčkám mezi polskými a sovětskými vojáky, že Poláky museli rychle stáhnout na polské území.

Oni se nesnášeli?

Oni se nesnášejí už hodně dlouho. Slováci se podle mě s válkou taky úplně nevyrovnali. Řada z nich je na minulost Slovenského státu hrdá. My tomu říkáme Slovenský stát, oni tomu říkají druhá republika nebo republika, přičemž to samozřejmě žádná republika nebyla, to byl totalitární stát.

Když jsi mluvil o archivech, tam je jedna zajímavá věc, která také souvisí s tím, použiju to slovo, s tím švem mezi historií a politikou. A to jak je momentálně módní zpochybňovat to, co se najde v archivech. Čím se blížíme roku 1989, tím je to častější. Ano, našlo se to v archivu, ale bůhví, kdo to tam dal a proč...

Jako že někdo jde do archivu a přinese z něj fotku dokumentu, který vyrobil doma na PC? Možné je všechno, zvláště v politickém boji. Spíš se bojím restrikce přístupu k archiváliím ze strany státu, ty tendence tady jsou. A k relevanci archivních pramenů, tedy těch pravých: Výslechové protokoly gestapa jsou třeba relevantnější pramen než výslechové protokoly Státní bezpečnosti. Proč? Protože gestapo tě sebralo a různými metodami, včetně brutálního násilí, chtělo, aby ses přiznal k tomu, co jsi skutečně udělal. Státní bezpečnost tě zatkla a brutálními metodami chtěla, aby ses přiznal k tomu, o čem jsi v životě neslyšel. Čili protokoly Státní bezpečnosti nejsou úplně relevantní.

Kdybys třeba našel doznání, že někdo chtěl spáchat atentát na Klementa Gottwalda a už měl doma aktovku s výbušninou, nebo už dokonce šel na Hrad, tak je to nesmysl. To z něj vymlátili, protože to potřebovali jako politickou municí. Nemůžeš přece brát jako relevantní archivní pramen protokoly se Slánským nebo s Horákovou. Byli zlomení, estébáci je mučili, týrali, trápili, některé strašně dlouho. Archivní dokument musíš vždycky vidět v kontextu doby.

A jak to děláš, jak s tím pracuješ?

No, já s archivy ohledně Státní bezpečnosti zatím ještě nepracuju...

Ale budeš s nimi pracovat...

Budu. Musím hledat pamětníky a naštěstí je k tomu období už dost velmi kvalitní literatury. Když najdu někde seznam protistátních skupin, tak je logické, že část z nich, možná velká část, budou provokace Státní bezpečnosti.

Jakým způsobem jsou relevantní ty prameny z doby těsně po válce, která byla hodně divoká? Už tu přece pracovali sovětsí emisáři...

Myslím, že doba mezi léty čtyřicet pět až čtyřicet osm je, co se týče propagandy, především dílem domácích užitečných idiotů a nikoliv sovětských poradců. Tady jsme se postarali docela dobře sami.

Skutečně?

Fierlinger, Gottwald nebo Reicin tu odvedli velký kus práce. Navíc tu nebyly vlastně žádné politické svobody. Byla tu Národní fronta a její strany. Žádná politická soutěž. Komunisté to měli v roce 1948 velmi snadné i bez sovětských emisarů, byt samozřejmě SSSR by je na holičkách nejspíš nenechal.

Německo se dává za příklad toho, jak se hezky vyrovnali s druhou světovou válkou, sám jsi to tu zmiňoval. Na druhou stranu, jak to jde dohromady s tím, že tam prokazatelně a naprosto v klidu dožilo mnoho příslušníků jednotek SS, a to i těch nejbrutálnějších,

na hezkém důchodu s mercedesem zaparkovaným před úhledným domečkem...

Proběhlo tam několik procesů v šedesátých letech. I někteří příslušníci SS a Waffen-SS vyšetřovaní byli. Ale pořád se spousta chlapů scházela po hospodách a vzpomínala na staré časy, a když hospodský zatáhl záclonku, tak šly pravice nahoru. Válka byla jejich nejlepší léta. Je to příšerné, ale je to tak. Kolik se schází dneska v českých hospodách starých estébáků, kádrováků, tajemníků a vzpomínají na svoje nejlepší léta v životě? Pár jich určitě bude.

Na druhou stranu vlna ultralevicového terorismu v Německu v šedesátých letech, symbolizovaná především Frací Rudé armády, vycházela především z frustrace z nacistické minulosti části establishmentu...

Když už jsi řekl levicoví teroristé.... Dobře, terorista se zpravidla schovává za nějakou jakoby ideologii nebo náboženství, ale většinou s ní má málo společného. Je to jenom vývěsní štít a pokus se za něco schovat. Terorista je především srab, který útočí na slabší, který by se nikdy nepostavil pravidelné armádě. Terorismus tu byl vždycky a bude tu pořád. Ale jsou to vždy činy kriminální a proti teroristům je nutno jako proti kriminálníkům vystupovat. A je úplně jedno, jestli se schovávají za Marxe, Mao Ce-tunga nebo za kohokoliv dalšího.

OBSAH

Předmluva – – –	7
Pankáč, co rád četl – – –	9
Mladý muž mezi knihami – – –	31
Knihy jako byznys i jako zrcadlo národní povahy – – –	39
Vzhůru do historie – – –	51
Přes Máchu do protektorátu – – –	57
Obyčejná historie v neobyčejných dobách – – –	77
Když po válce není po válce – – –	111
Inspirace a další důležitá setkání – – –	139

Luděk Staněk / Jiří Padevět

POD TÍHOU HISTORIE

Fotografie archiv autora

Obálku s použitím fotografie Matěje Slávika

a grafickou úpravu navrhl Vladimír Verner

Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,

roku 2016 jako svou 1535. publikaci

Vydání první. AA 6,61. Stran 184 (text 168, bar. příl. 16)

Odpovědná redaktorka Radka Fialová

Vytiskla Těšínská tiskárna, a. s.

Doporučená cena 248 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,

Praha 3, Víta Nejedlého 15

e-mail: info@ivysehrad.cz

www.ivysehrad.cz

ISBN 978-80-7429-751-9